

Élet és álom

40 esztendeje halt meg Krúdy Gyula

„Az ő művében is megtaláljuk a valóságnak azt a nagy és hitelesítő részecsdését, mely nélkül e mű pusztá stílusmútatványa süllyedt volna” — írja Krúdyról Sötér István (*Tisztuló tükrök*, Bp. 1966), s helyét az irodalom történetében így jelöli meg: „Az *Uri muri* és a *Halálfi* mellett... a magyar gentry hatyudala az ő művében hangzik el igazán.”

Nem helytálló vagy téves volta miatt idéztem e megállapítást (mely különben az életmű egy részére csakugyan találó), hanem hogy a Krúdy körüli irodalomtörténeti kérdések legizgalmasabbikába egyből belevágjunk; felvillantsuk ezt az *álomvilágot* magyarul, értelmezni próbálók igyekezetét, mely a különös világ kapcsolatát keresi a valódival, hogy e kölcsönösségek megérthessék mindkettőt (a „valót” és az „álmot” is).

Egy színes, lebegő minden-ség lényegét, mivoltát kell megértenünk (ami az eddigi inkább eredménytelenségeket, mint eredményeket látva, úgy látszik nem is olyan könnyű). El kell indulnunk azokon a ritka és vékony — de éppen ezért erős, mert nagy súlyt vállaló! — szálokon, melyek e csapongást, lebegést a szilárdabb valósághoz képesek kapcsolni.

Utunk az „álomfejtőké”: faggatjuk az álmodót.

Az álmodó Krúdy valami nagyszerűen újat hozott a XX. századi magyar prózába; újdonságot, ami ma is meglep (és Ady Endre is lelkesedett érte annak idején.)

Tudatában volt ennek maga is — s ez a tudat meglepően hasonló a miénkhez: képes ez az új, ez a szokatlan, ez az álom kifejezni a valóságot? És amit róla beszélve mindig megkérdezzük, azt a kérdést Krúdy is feltette magának. Válaszát írói dilemmaként szokták folyton idézni: én az újat hozó tépelődését és a későbbi önigazolás csíráját látom benne, és ezért másolom ide az *Aranykéz utcai szép napok* (1916) *Előhangjának* szóban forgó mondatait: „Mennyit szerettem volna írni, ami igaz. Semmit nem írtam, csak színhazugságokat... Az emberek hiányoznak a könyveimből, akiket mindenkinél jobban ismerek, ugyan ezért nem merem leírni őket. Nőket, férfiakat, gyermekeket: én tudom. Miről álmodnak, miről gondolkodnak? Mit cselekednek saját akaratukból és mit a végzet szándékából, mint a kocsi, amely lejtős úton elindul és beleszalad a cukrászda ablakába.” Emeljük ki innen: „miről álmodnak” — hisz az író is majd mindig ez érdekelte elsősorban —, s pillantsunk vissza (1916-ban vagyunk) Krúdy pályájára: mögöttes a *Vörös Postakocsi*, és Szindbád is elkezdte útját. Már a *Vörös postakocsiban* Krúdy a lebegés különös világát teremti meg: hercegek, hercegnők, bárók kezdnek itt kavarni. „Polgárok” (ezzel a szóval fogja át hőseit: ezzé kapcsolódik fel a kisember, süllyed le a dszentri) fölropent álmai követik földi lép-teiket: így lehet a virágárus-lányból lett „madám” saját és mások álmaiban hercegnő.

Álmaik jellemzik őket. Ezeket az álmokat követi Krúdy. Később még hangsúlyoztatban, a „miért”-re adott válasz tudatosságával. Az 1919-ben írott *Asszonyságok díjában* derül ki: azért, mert álmaiban önmaga az ember. Napközben uralkodhat magán, álmaiban soha — ott nem saját akaratából cselekszik. Mintha a végzet szólna bele, de a kocsi, mely az 1916-os *Előhangban* jelképezte, nem a cukrászda kirakatablakába szalad, hanem az ébredés által a valóságba.

Azért fontosabb Krúdynak hősei álomvilága, mert *azt érzi igazabbnak*. Míg napközben álszenteskedhetünk. „Éjjel, loppal egy *másvilági* (tehát *való*) *életünkben* (kiemelés tőlem, Sz. G.) csak olyanok voltunk, mint a fekete nyakkendő káncseregek a tűzfal csúcsán, amint lehetetlen táncukat lejtük a szürke kis nőtényi körül. Hogy illegettük, legyez-tük, borzoltuk magunkat. Lovagoltunk testhez álló fehér nadrágban vad paripán: hölgyünk szeme láttára. Költők

voltunk...” S itt folytatólagosan fel lehetne sorolni ez álomvilág összes kellékeit.

Krúdy tehát az emberekről a legigazabban akarván elmondani, álmaikba („való életükbe”) helyezi őket. Ez a „helyezés” nem okoz különösebb gondot, könnyed, mint minden jelentős formai bravúr. Czfira János álombeli alteregoja, az Álom mondja: „Az emberek mielőtt meghal-nának, találkoznak az *álmukkal*. Én vagyok az *ember*, aki azt a sok furcsaságot, bolondságot, tréfát, gyilkosságot, meredély-ről való zuhanást, paráznaságot, fajtalanságot (...) elkövettem.”

A fogalmazás arulkodik. Az ember és álma: az ember. Utóbbi a Krúdy-művek szereplője, ez az álomember (sokszor be sem jelentődik álom volt, de érződik) s a világ, amelyben él, lélegzik, mozog, azért olyan különös, mert mögötte ott van a másik, a valódi is; különössé teszi a mindkettőhöz viszonyuló (ezért sokszor egyidejűleg ironikus-humoros és líraian hevült, szenvedélyes) és a kettőt egymáshoz viszonyító író s az egyedülálló, szövevényes szerkezet, stílus.

Láttuk, mi ez álomvilág létrejöttének írói indoklása. Álomfejtő utunk során közelebről szemügyre véve legelső megállapításunk az lehet, hogy — épp létének „miért-jét” megérezve és elfogadva — ezeknek az „álmoknak” az összességét egészen furcsa, az „álomfejtéstől” idegen módon fogjuk fel. Az következtetés, jövőbe kíváncsiskodás, jóslás — míg a mi álomfejtésünk visszakövetkeztetés kell legyen. Így vagyunk hűek Krúdyhoz: „Az álom nemcsak a jövő időt példázta, amelyben a babonások hisznek, hanem az *elmúlt idők*et is, amelyben az álmodó rák módjára visszafelé megy azokon a bejárt életutakon, amelyekre már nem is emlékszik” (Szindbád: *Álmoképek*). A szüntelenül fölropent álom, képzelet lendületét a „rákmozgás” ellensúlyozza, s tartja egyensúlyban, örökös lebegésben ezt a világot. Így lesz az egész egy *állapot*. Ami egészen különös dolgokat (átváltásokat egyik ember álmból a másikba stb.) enged meg, de állapot marad. Krúdy műveiben az időre épp azért figyelünk fel, mert nem érzékelhető, csak hiánya. A hiány technikája ez: legtöbbször negatív létezővé teszi, furcsa álomvilág furcsa dimenziójává.

(Talán a Szindbádban figyelhető meg a legjobban, de a „legrealistább” írásokban is észrevehető egy-egy ilyen mozzanat: kisvárosok képe, ahol megállt az idő; egy novellában — *A pincér álma* — ténylegesen végrehajtja az időt ezt a műveletet: megállítja. Más: az öreg Szilveszter halála előtt „betanít maga helyett egy Szilvesztert”, hogy észre se vevődjék távozása, hogy elmúltot valaki-valami.)

Ez az állapot a képzelődés is: íróé, hőseié egyaránt. Nem indokolja szüntelen, hanem elfogadtatja egész egyszerűen magát és törvényeit. Az álom és képzelődés Krúdynál nagyon érdekesen válik csakugyan „világgá”. Az, ami az egyes ember sajátja, időben véges valami; és nem mondhatjuk, hogy sokat lefoglalna az ember életéből (az álomról és képzelődésről van szó); a Krúdy-életműben ez függetlenné, időtlenné, végtelenné válik. Tehát: az ember egy állapot terebélyesedik világgá.

Krúdy álomvilága örök valami, ahová néha belép az ember, s itt mutatkozik meg igazi valója, mert olyan ez álomállapot, hogy leoldja az akaratot, a maszkokat, mezte-lenül és *teljesen* lefoglal, befogad, igényel. Utána vissza-lép az ember a valóságba, be-fejeződik az álom, megszűnik számára ez a világ — de a (világ-)lehetőség Krúdynál ön-álló léttel ruházódik fel, érez-zük jelenlétét.

Erre a művészi fikcióra épít az életmű nagy része (s ez annyira egyedülálló, hogy azt hiszem, teljesen fölösleges mindenféle hasonlítgatás). Vegyük például a már sokat emlegett *Asszonyságok díját* — ez maga a tiszta képlet. Czfira

János egy napját írja le s éjszakáját, a Frank Jeremiás és Neje utcabeli bordélyházban. Megjelenik előtte önmaga álombeli mása, Álom; belépünk abba az álomvilágba, melyet fennebb megpróbáltunk jellemezni. Ez a világ korlátlan, időtlen, a való hozzá képest csak részleges, és ahogy ezt magába fogadja — mintegy atvilágítja —, válik teljesebbé mindkettő Krúdy elbeszélő technikájában. Az álomvilág furcsa közege a reális dolgai között teremt, fed fel kapcsolatokat — mintha röntgensugarakkal lenne telítve a tere.

Czfira János Alma átvisz a terhes Natália álmaiba, hogy Henrik, Palacki és Dubli urak története után megint visszszakanyarodjunk. Fejlethetetlen az a jelenet, melyben Natália édesanyja sírját és a temető egy részét szemléli: a föld alá lát. Az álomvilág magába fogadja a valót, s az felveszi ennek tulajdonságait — átlátszóvá válik.

Czfira János meggazdagodva térhet vissza belőle. És ezért sajnálkozhat az öreg Szindbád azon az emberen, aki elvesztette az álmát, mely boldogga tehette volna.

Pedig szigorú az erkölése ennek a világnak: vállalni kell érte a felelősséget a valódi-ban. Egyik novellahős „annyi rosszat követ el, hogy napközben alig győzi jóténni” (Szindbád: *Álmoképek*). Ilyen súlyos dolog húzódik tehát Krúdy álomvilágának fikciója mögött: az ember (e művek logikája szerint): az *egyetlen* olyan állapotba kerül, melyben *teljesen* megmutatkozik ki-volta (meztelen valója, ösztönei rosszra, jóra), és vállalni kényszerül ezt az állapotot, mindazt, amit benne elkövetett.

Ezt az álomvilágot egy életmű építi ki, olyannyira, hogy ha (látszólag) semmi se utal rá, érezzük, tudjuk: létezik a maga korlátlan lehetőségeivel, ami ugyancsak korlátlan lehetőségeket nyitott a prózának. Mivel több novella építi ugyanazt a világot, lekarcsúsodhatott a műfaj, és ugyanakkor (faj)súlyosbodhatott. Azaz: nem kell novelláról novellára körülményeskedni, a természetet stb. teremteni — hát kecsesebbé, könnyedebbé válik; mivel egy művek sorozatában létrejött világ levegője élteti, azt árasztja egymagában is.

Ilyenformán lesz a regény is szerteágazó novellafűzérhez hasonlatos.

Krúdy, egyik méltatója szerint, nem is novellákat, regényeket, hanem egyetlen „regényt” írt.

Mindenesetre: egy különös, furcsa világot teremtett. Álomvilágot, nem önmagáért, hanem egy másikért: a valóságosért. Előbbiben szemléli az utóbbit. Ezt érezzük furcsának. Mert hozzászoktunk ahhoz, hogy az író a valóságból magyarázza az emberek álmaikat. Krúdy pedig álmaikból magyarázza a valóságot. Vég-ső soron ábrázolásmód kérdésehez érkezzünk: nyilvánvaló, hogy a két végtelént emlegett magatartás, módszer mindegyike valóságértelmezést szolgál.

Hisz ezért született. És szinte észre se vesszük: „álomfejtésünkből” úgy lesz „valóságfejtés”.

SZÁVAI GEZA